

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
P O L S K A A K A D E M I A U M I E J Ę T N O Ś C I

POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY

STAWICKI STANISŁAW — STOŃSKI JAN

TOM XLIII

WARSZAWA — KRAKÓW 2004—2005

Przemysłowego. Dn. 16 IV 1957 został naczelnym inżynierem Oddz. Warszawskiego Społecznego Przedsiębiorstwa Budowlanego, a w okresie I II — 30 VI 1958 był dyrektorem tego Oddziału. Przez kolejne lata pełnił stanowiska kierownicze oraz był projektantem i weryfikatorem w biurach i pracowniach projektowych; opracował ponad sto projektów konstrukcyjnych budynków wzniesionych w Warszawie i innych rejonach kraju.

S. był popularyzatorem dziejów techniki polskiej i powszechnej; opublikował kilka książek z tej problematyki, m.in. bogato ilustrowane *Mosty Warszawy* (W. 1960), które stały się punktem odniesienia dla większości autorów piszących o dziejach infrastruktury technicznej stolicy. W pracach z historii komunikacji starał się uwzględnić wkład polskiej myśli technicznej: *Narodziny kolei* (W. 1964), *Od Via Appia do autostrady* (W. 1974) i *Pojazdem przez wieki* (W. 1975). Początkom przemysłu polskiego poświęcił książkę *Jak imć pan Tyszenhaus manufakturę urządził* (W. 1972). Pośmiertnie ukazały się wspomnienia S-a z jego pobytu w oślagu i obozach łapowisk pt. *Gefangeni i dipisi* (W. 1979). Przez wiele lat współpracował S. z naczelną redakcją programów literackich i redakcją Kalendarza Historycznego Polskiego Radia. Był członkiem Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa i działał w jego zespole rzeczoznawców, oceniającym stan konstrukcji budynków zabytkowych, m.in. Kazimierza Dolnego. Przyjaźnił się z filozofem Tadeuszem Juliuszem Krońskim. Był miłośnikiem Tatr, gdzie spędzał niemal wszystkie urlopy. Zmarł 24 I 1979 w Warszawie, został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim (aleja 50, grób 78). Był odznaczony m.in. Krzyżem Walecznych (1945), Krzyżem Partyzanckim (1945), Krzyżem Zasługi (1946), Medalem za Warszawę (1946) i pośmiertnie Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

S. był dwukrotnie żonaty; w małżeństwie zawarł w r. 1935 z Zofią Domańską miał córkę Barbarę (ur. 1940), zamężną Kaczarowską, absolwentkę polonistyki Uniw. Warsz. W drugim związku, zawarł w r. 1959 z Zofią Orszulską, miał syna Adama.

A j e w s k i E., Mokotów walczy 1939—1944. Biogramy, W. 1999 V (błędny r. śmierci); Szulc, Cmentarz Ewangelicko-Augsburski; — Bartelski L. M., Pułk AK „Baszta”, W. 1990; Marszewski A., Uwagi o książce mgra inż. Wacława Sternera pt. *Mosty Warszawy*, „Drogownictwo” R. 28: 1973 nr 7—8 s. 219—21, odb. W. 1973; Matuszewski L., Złotnicki W., Żołnierz Pułku Armii Krajowej „Baszta” I VIII 1944 — 27 IX 1944, Londyn 1981 s. 50; Mokotów walczy 1944, Oprac. E. Ajewski, W. 1986 I—II, W. 1990 III (błędny r. ur.); Mulałk J., Polska lewica socjalistyczna 1939—1944, W. 1990; Sigalin J., Warszawa 1944—1980. Z archiwum architekta, W. 1986 I—II; — Bartelski L. M., Mokotów 1944, W. 1986; Wojciechowski B., W powstaniu na Mokotowie, W. 1989; — „Życie Warszawy” 1979 nr 19

(nekrolog S-a); — AP m. stol. W.: sygn. 471 (Spół. Przedsiębiorstwo Budowlane), sygn. 693 (Warsz. Dyrekcja Odbudowy); — Informacje córki, Barbary Kaczarowskiej, Marii Bogdańskiej i Adama Jaworskiego z W.

Józef Pilatowicz

Sternfeld Ary Jakub (Sternfeld Ario Abramowicz), pseud. L. Rolin (1905—1980), inżynier mechaniczny, konstruktor, prekursor astronautyki, współtwórca teorii lotów kosmicznych.

Ur. 14 V w Sieradzu w rodzinie żydowskiej, której protoplastą, wg tradycji rodzinnej, był filozof i teolog Majmonides (1135—1204). Był synem Abrama, właściciela hurtowych składów mąki, i Estery z Rappaportów (zginęli podczas okupacji niemieckiej po r. 1941). Miał trzy siostry: Franekę (ur. 1902), zamężną za Jakubem Osterem (zginęła podczas okupacji niemieckiej po r. 1941), Adełę (ur. 1904), dziennikarkę, żonę Michała Kaleckiego (1899—1970), ekonomisty, profesora Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie, oraz Bełę (1910—1932).

S. uczył się w chederze w Sieradzu, a następnie kontynuował indywidualnie naukę u melameda. Po wybuchu pierwszej wojny światowej, w r. 1914, rodzina przeniosła się do Łodzi, gdzie S. uczył się w I Humanistycznym Gimnazjum Męskim Tow. Żydowskich Szkół Średnich. Od dzieciństwa interesował się techniką (skonstruował urządzenie do mierzenia siły zgniatania skorupki jajka kurzego oraz lewar zgjęty do czerpania wody z beczki), a w latach gimnazjalnych zafascynowała go astronautyka. Po bankructwie rodzinnej firmy w okresie galopującej inflacji wspomagał domowy budżet, udzielając dorywczo korepetycji z matematyki. Gimnazjum ukończył w r. 1923, zdając dwie matury: z przedmiotów ogólnych i nauk judaistycznych. We wrześniu t.r. rozpoczął studia z zakresu nauk ścisłych na Wydz. Filozoficznym UJ (na karcie wpisowej jako Sternfeld). Uczęszczał na wykłady z astronomii, zwrócił na siebie uwagę Tadeusza Banachiewicza, który zapoznał go z działalnością uniwersyteckiego Obserwatorium Astronomicznego. Sympatyzował z Komunistyczną Partią Robotniczą Polski i wziął udział w wystąpieniach robotniczych w Krakowie w listopadzie 1923; poszukiwany przez policję, ukrywał się przez pewien czas. W r. 1924 zaliczył pierwszy rok studiów, po czym w celu kontynuowania nauki wyjechał w maju t.r. do Francji.

S. pracował w Paryżu m.in. jako tragarz w halach centralnych i w Boulogne jako robotnik w zakładach «Renault». W październiku 1924 rozpoczął studia na Wydz. Mechaniki uniw. w Nancy. Wiedzę w zakresie astronautyki, zwłaszcza mechaniki lotu sztucznych ciał kosmicznych, pogłębiał samodzielnie. W skrajnie trudnych warunkach materialnych, stroniąc od życia towarzyskiego i poświęcając wolny czas na kweryndy i lekturę, ukończył studia z drugą lokatą (na 31 zdających) i w lipcu 1927

otrzymał dyplom inżyniera mechanika. Zatrudnił się jako konstruktor w jednym z biur projektowych w Paryżu; skonstruował t.r. aparat do wyrobu sztucznych pereł. W styczniu 1928 wrócił do Polski, nie udało mu się jednak znaleźć zatrudnienia i już w maju t.r. wyjechał ponownie do Francji, gdzie pracował w różnych zakładach konstrukcyjnych i podjął studia doktoranckie z zakresu astronautyki (teoria lotów międzyplanetarnych) na paryskiej Sorbonie. Zrealizował t.r. kolejne usprawnienia technologiczne, m.in. urządzenie do produkcji kół drewnianych i beczek; w Belgii uzyskał dwa patenty: na silnik benzynowy czterosuwowy i obrabiarkę do polerowania desek. W l. 1930—1 pracował w Bellevue, w oddziale Office National des Recherches Scientifiques, Industrielles et des Inventions (Narodowy Inst. Badań Naukowych i Przemysłowych oraz Wynalazków). Ok. r. 1930 zaproponowano S-owi na Sorbonie zmianę tematyki doktoratu na obróbkę metali; ostatecznie z uzyskania doktoratu zrezygnował. Kontynuując odład badania samodzielnie, zawarł część swych ustaleń w opublikowanym pod pseud. L. Rolin artykule *Utopie d'hier — possibilité d'aujourd'hui* („L'Humanité” 1930 nr 11571, 11585); twierdził w nim, że jedynym możliwym środkiem lokomocji w przestrzeni kosmicznej może być rakietą, a największe szanse na realizację badań w tym zakresie ma ZSRR. W r. 1930 nawiązał kontakt korespondencyjny z zamieszkałym w ZSRR twórcą podstaw astronautyki K. Ciołkowskim i składał o jego pracach astronautycznych na wieczorowym uniwersytecie w Paryżu. W lipcu 1932 z rekomendacji Francuskiej Partii Komunistycznej wyjechał do ZSRR, gdzie zaprezentował swój pomysł skonstruowania robota-androida do prac w kosmosie (opatentowany w ZSRR w r. 1946).

W sierpniu 1932 wrócił S. do Łodzi i zamieszkał w domu rodziców; napisał tamże swą najważniejszą pracę pt. *Initiation à la cosmologie*, do której zaprzyjaźniony łódzki malarz i grafik Karol Hiller wykonał projekt okładki (zrealizowany jako ilustracja w wydaniach rosyjskich). W pracy tej, ukończonej w listopadzie 1933, zajął się badaniem torów okołozemskich i międzyplanetarnych statków kosmicznych, a także ich optymalizacji ze względu na zużycie paliwa oraz przedstawił wiele przemyśleń dotyczących stacji kosmicznych, stanu nieważkości oraz całokształtu zjawisk występujących w kosmosie. Orbits przyszłych sztucznych satelitów Ziemi i innych planet (łącznie 66 trajektorii) obliczał na ręcznym arytmometrze, wykradającym na soboty i niedziele przez zaprzyjaźnionego księgowego z jednej z łódzkich fabryk włókienniczych. Monografia S-a, uznana po latach za «encyklopedię astrodynamiki lotów kosmicznych rakiet» (M. Subotowicz), nie znalazła jednak wydawcy. S. usiłował zainteresować swymi badaniami polskich astronomów i 6 XII 1933, na zebraniu sekcji naukowej Polskiego Tow. Przyjaciół Astronomii w Obserwatorium

Astronomicznym Uniw. Warsz., wygłosił odczyt *Główne zasady kosmonautyki*; wystąpienie uznano jednak za «zbyt fantastyczne» (przychylnie wypowiedział się jedynie prowadzący zebranie Jan Gadowski). W rezultacie w grudniu t.r. S. ponownie wyjechał do Francji; swą monografią zainteresował tam profesorów J. Perrina i E. Esclangona, którzy kolejno 22 I i 12 II 1934 zreferowali jej fragmenty na posiedzeniach Francuskiej Akad. Nauk w Paryżu. Dn. 2 V t.r. wygłosił S. na Sorbonie odczyt o nowych poglądach w astronautyce, który spotkał się z bardzo dobrym przyjęciem. W czerwcu otrzymał międzynarodową nagrodę astronautyczną «REP-Hirscho», przyznaną przez Francuskie Tow. Astronomiczne. W czasopiśmie fachowych „Les Ailes”, „L'Aéro”, „La Nature” i „La Technique Aéronautique” zamieszczał artykuły poświęcone problemom kosmonautycznym. Mimo to również we Francji nie znalazł wydawcy swej książki. Licząc na możliwość realizacji swoich badań w ZSRR, nawiązał kontakt z przedstawicielstwem sowieckim w Paryżu i, po krótkim pobycie w Łodzi (kwiecień—czerwiec 1935), przeniósł się w czerwcu 1935 wraz z żoną do Moskwy. W osiedleniu się tam pomogły S-owi sympatyci lewicowe, m.in. członkostwo w Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucyjnej. Do ZSRR przybył drogą lotniczą z Berlina (próba przekroczenia granicy polsko-sowieckiej zakończyła się zatrzymaniem przez polską straż graniczną).

W Moskwie został S. zatrudniony w strategicznie ważnym Naukowo-Badawczym Inst. Napędu Odrzutowego (Ricaktywnej-Nauczno-Issledowatelskiej Institut, RNII), gdzie jako starszy inżynier współpracował z pionierami techniki raketowej w ZSRR, m.in. z S. Korolowem. We wrześniu 1936 otrzymał obywatelstwo ZSRR. W r. 1937 jego monografia ukazała się w przekładzie rosyjskim pt. *Vvedenie w kosmonawtyku* (Moskwa—Leningrad); została uzupełniona o nowe wyniki badań, m.in. znacznie bardziej szczegółowe omówienie zyskała teoria rakiety wielostopniowej. Mimo pozytywnego przyjęcia książki został S. pod koniec r. 1937 zwolniony z RNII. Następnie przez kilka miesięcy pracował w Centralnym Naukowo-Badawczym Inst. Budowy Maszyn (Centralnyj Naucznyj Issledowatelskiej Institut Maszynostrojenija) w Moskwie, skąd również został zwolniony, co było związane z narastającą wtedy w ZSRR podejrzliwością wobec osób przybyłych z zagranicy i mających kontakty z Zachodem. Po wybuchu wojny z Niemcami, w r. 1941, zgłosił się do Armii Czerwonej, ale nie został przyjęty. Ewakuowany z Moskwy, mieszkał od t.r. na Uralu; starając się bezskutecznie o zatrudnienie na politechn. w Swierdłowsku, pracował w Sierowie w obwodzie swierdłowskim jako nauczyciel fizyki i maszynoznawstwa w technikum metalurgicznym oraz fizyki w technikum medycznym. Po dłuższych staraniach wrócił w grudniu 1944 do Moskwy.

W r. 1949 opublikował popularną wersję książki *Vvedenie v kosmonavtiku* pt. *Poilet v mirovooe prostranstvo*. W l. 1951—3 (wg W. Geislera do marca 1954) był zatrudniony w Specjalnym Konstruktorskim Biuro Średniego Maszynostrójstwa (Specjalne Biuro Konstrukcyjne Budowy Maszyn Średniej Wielkości), gdzie m. in. opracowywał projekty urządzeń do gaszenia pożarów. Dopiero po przystąpieniu ZSRR do programu lotów kosmicznych jego badania wzbudziły szersze zainteresowanie. W r. 1953 powierzono mu redakcję działu astronautycznego w periodyku Akad. Nauk ZSRR „Referativnyj žurnal” (pełnił tę funkcję do r. 1960). W styczniu 1954 współorganizował sekcję astronautyczną przy Centralnym Aeroklubie im. W. Czkalowa w Tuszyńce pod Moskwą, która stała się «kuźnią kadr» dla przyszłych badań kosmosu. W ramach sekcji prowadził przez kilka lat seminarium nawigacji kosmicznej.

W poł. I. pięćdziesiątych zintensyfikował S. swą działalność naukową i pisarską. Dn. 26 I 1955 przedłożył w Akad. Nauk ZSRR pracę o możliwości skokowego zmniejszenia czasu trwania lotów kosmicznych przy stopniowym zwiększaniu prędkości rakiety. Publikował kolejne książki, m. in. *Meżplanetnyje poliety* (Moskwa 1955), zawierającą podstawowe informacje o układzie słonecznym, grawitacji i ruchu orbitalnym oraz o budowie i locie rakiet. Zagadnieniu sztucznych satelitów Ziemi poświęcił książkę *Iskusstvennyje sputniki Zemli* (Moskwa 1956), która w ZSRR stała się obowiązującą lekturą dla kandydatów na kosmonautów; praca została też wydana w Polsce pt. *Sztuczny Księżyc* (W. 1957) i USA pt. *Soviet Space Science* (New York 1959), gdzie uznano ją za «jedną z najlepszych książek w tej dziedzinie» („The Times” 1960 nr z 8 I). Problematykę sztucznych satelitów rozwił S. w pracy *Iskusstvennyje sputniki* (Moskwa 1958). W książce *Ot iskusstvennykh sputnikov k meżplanetnym polietam* (tamże 1957) zajął się bezpośrednio sprawą lotów kosmicznych. Popularyzował życie i działalność Ciolkowskiego, którego uważał za «ojca nauki o astronautyce» i bronił pierwszeństwa jego odkryć m. in. w pracy *Constantin Tsiolkowski et les voyages interplanetaires* („Études des Soviétiques” 1957 nr 114). Wiele publikacji poświęcił problemom paradoksów w dziedzinie nawigacji kosmicznej np. paradoks większego zużycia paliwa przy krótszej trasie rakiety, czy paradoks szybszego dotarcia do celu przy wolniejszym locie rakiety, co zjednało mu wśród dziennikarzy przydomek «lorda-paradoksa kosmonautyki». Był autorem ok. 400 artykułów, rozpraw naukowych, recenzji, wspomnień i innych publikacji, zarówno w periodykach fachowych, jak i czasopiśmie popularnych. Od l. sześćdziesiątych jego działalność była coraz bardziej znana także za granicą. W r. 1960 w Bratysławie opublikowano zbiór jego opowiadań fantastycznonaukowych pt. *Človek pokoruje vesmir*

(siedem szkiców publikowanych wcześniej na łamach prasy w ZSRR i Polsce, którym S. nadał formę literacką). We Francji wygłosił 13 IV 1961 w Nancy referat o ideach priorytetowych w astronautyce oraz opublikował artykuł *Cet article a paru il y a 31 ans dans votre journal* („L’Humanité” nr z 13 IV). Inne artykuły ogłaszał w USA, Francji i Meksyku *The Use of Artificial Satellites: A Soviet Perspective* („Industrial Research” 1959 nr z listopada—grudnia), *En France, hospitalière et généreuse* („Grandes Écoles à Nancy” 1965 nr 12) oraz *Ary Sternfeld, uno de grandes sabios de nuotra era, scribe* („Siempre” 1966 nr 671). Publikował także w RFN, NRD, we Włoszech i Brazylii. W r. 1974 wznowiono w ZSRR *Vvedenie v kosmonavtiku* (Moskwa). Za życia S-a jego książki zostały przetłumaczone na 36 języków i doczekały się 80 wydań w blisko 40 krajach na wszystkich kontynentach.

S. otrzymał doktoraty honoris causa uniwersytetów w Nancy w zakresie nauk fizyczno-matematycznych (10 XI 1961), Akad. Nauk ZSRR w zakresie nauk technicznych (18 VI 1965) i Inst. National Polytechnique de Lorraine w Nancy (19 V 1978). Jako «pionier astronautyki» otrzymał Międzynarodową Nagrodę Astronautyczną Galaberta za r. 1962 (równocześnie z J. Gagarinem). W r. 1965 Rada Najwyższa Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej przyznała mu honorowy tytuł «Zasłużonego Działacza Nauki i Techniki». W l. 1965 i 1975 zorganizowano w ZSRR uroczyste obchody rocznic urodzin S-a, a w r. 1974 na ścianie domu w Sierowie, w którym mieszkał, odsłonięto tablicę pamiątkową.

S. do końca życia biegłe posługiwał się językiem polskim, utrzymywał ścisłe kontakty z Polakami i krajem ojczystym, a wg Władysława Geislera, Mieczysława Subotowicza i Mirosława Zbigniewa Wojskiego jego dom w Moskwie sprawiał wrażenie polskiego (na ścianach wisiały: polski orzeł, herb Sieradza, polskie pejzaże, kilimy łowicckie; posiadał też sporą bibliotekę polskich książek). Po wojnie odwiedzał Polskę w l. 1956, 1964, 1967 i 1976; wygłaszał odczyty m. in. na Politechn. Warsz. i Uniw. Warsz. W r. 1964 wziął udział w XV Kongresie Międzynarodowej Federacji Astronautycznej w Warszawie. Opublikował po polsku ponad 20 artykułów popularyzujących pionierów techniki rakietowej, wspomnieniowych i popularnonaukowych, m. in. *Rakiety Kazimierza Siemienowicza* („Młody Technik” 1955 nr 1), *Sieradz i Łódź — moje miasta rodzinne* („Głos Robotn.” 1960 nr z 31 V), *U źródeł kosmonautyki* („Ikar” 1963 nr z 23 X), *Paryż—Kaluga—Mars...* („Świat” 1966 nr 31), *Wspomnienia o Konstantym Ciolkowskim* („Problemy” 1966 nr 11), *Dzieje mojej pierwszej książki* („Kultura” [W.] 1976 nr 42); pozostałe swe prace, a także przekłady ogłaszał na łamach m. in. „Horyzontów Techniki”, „Astronautyki” oraz „Wiedzy i Techniki”. Tylko w Polsce wydał pracę *Śladami kosmonautycz-*

nych koncepcji z lat 1929—1936 (Szczecin 1967), przybliżającą czytelnikowi wiele oryginalnych i prekursorskich tez autora. W r. 1963 otrzymał honorowe obywatelstwo Sieradza, a w r. 1965 tytuł «Zasłużony dla Sieradza».

S. był typem naukowca pracującego niemal zupełnie samotnie, bez oparcia o instytucje i zespoły; w sprawach nauki nie bał się występować przeciw uznanym autorytetom, co niejednokrotnie stawało się źródłem konfliktów. Osobiście skromny, nie przywiązywał wagi do spraw materialnych. Słuszność koncepcji S-a znalazła potwierdzenie w praktyce; po wylanych przez niego orbitach poszybowało wiele sond i statków kosmicznych wystrzelonych zarówno w ZSRR jak i USA. S. wprowadził do nauki terminy «kosmonautyka» i «pierwsza prędkość kosmiczna». Zaliczony do współtwórców podstaw teoretycznych astronautyki, «wyprzedził swą epokę o pokolenie» (Geisler). S. cierpiał na cukrzycę i nadciśnienie (leczył się m.in. w Nałęczowie). Zmarł 5 VII 1980 w Moskwie w trakcie przygotowań do kolejnej wizyty w Polsce; został pochowany na cmentarzu Nowodewiczym.

Dla uczczenia pamięci S-a zorganizowano sesje naukowe, m.in. w Akad. Nauk ZSRR w Moskwie (4 II 1981), PAN w Krakowie (19 V t.r.) i Muz. Historii M. Łodzi (1985), połączoną z wystawą pamiątek po S-dzie. W Sieradzu (1981) i Łodzi (1984) odsłonięto poświęcone mu tablice pamiątkowe na fasadach domów, w których mieszkał. Jego imieniem nazwano ulice w Łodzi (1981) i Sieradzu (1982) oraz Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne w Łodzi (2002), a także jeden z kraterów na Księżycu (decyzją Task Group for Lunar Nomenclature Międzynarodowej Unii Astronomicznej). W r. 1987 wydano najpierw po polsku zbiór jego artykułów z książek i czasopism pt. *Paradoksy kosmonautyki* (W.), potem po rosyjsku jako *Paradoksy kosmonawtyki* (Moskwa 1991), w opracowaniu Tamary Wołkowieckiej. Opublikowano też w Polsce biografię S-a autorstwa Geislera „Ary Sternfeld pionier kosmonautyki” (W. 1981, fot.) oraz popularne opracowanie Mirosława Zbigniewa Wojalskiego „Orbitę spłutników Ary Sternfeld obliczał w Łodzi w latach 1932—33” (L. 2002, fot.).

S. był dwukrotnie żonaty; pierwszy związek zawarł 27 IV 1933 w Łodzi z pochodzącą z tego miasta, ale poznaną w Nancy Gustawą Erlich (zm. 1962), działaczką Komunistycznej Partii Polski, sekcji polskiej Francuskiej Partii Komunistycznej i Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom (pseud. Kora), która po zakończeniu romanistyki i psychologii na Sorbonie pracowała jako tłumacz w ambasadzie ZSRR w Paryżu, a po przyjeździe do ZSRR była po drugiej wojnie światowej pracownikiem ekspozytury Polskiej Agencji Prasowej w Moskwie i wykładowcą języka francuskiego w placówkach szkolnictwa wyższego. W małżeństwie tym miał S. dwie córki: Maję (ur. 1938) i El-

wirę (ur. 1940). Powtórnie ożenił się w r. 1963 z pochodzącą także z Polski Ilzą Braun (Barbara Warszawiak), łączniczką Kominternu, która po osiedleniu się w ZSRR była współorganizatorką i pracownicą redakcji polskiej radia moskiewskiego.

Bołšaja Sovetskaja Encyklopedija, Moskwa 1978 XXIX; Dictionnaire de l'Astronautique, Paris 1964; Kempa A., Szukalak M., Żydzi dawnej Łodzi. Słownik biograficzny, L. 2003 III (fot.); Kopernik, astronomia, astronautyka. Przewodnik encyklopedyczny, Red. W. Zonn, W. 1973; Kosmonautyka. Ilustrowana encyklopedia dla wszystkich, W. 1971; Słown. pionierów techn., (fot.); — Ananoff A., Astronautyka, Paris 1950 s. 384; Badowski R., Kolektyw X, „Dookoła świata” 1960 nr 38; tenże, Per aspera ad astra, „Kultura” [W.] R. 1: 1985 nr 7 (fot.), nr 8 (fot.); BARNIER L., En URSS, avec les créateurs des satellites, „Science et Avenir” 1957 nr 129; BERMAN-STERNFELD E., Ary Sternfeld pionier kosmonawtyki. Gody žizni vo Francii, w: Ruskoe evrejsko v zarubeže, Jerusalem 2001 III 286—300 (fot.); Burski L., Nawigator kosmicznych tras, „Tyg. Kult.” R. 21: 1977 nr 3 (fot.); Dąbrowska E., Sieradz kosmiczny, „Inspiracje” 1984 nr 7 s. 40—1; FUKS M., Wielcy i sławni pochodzenia żydowskiego, L. 1998; GADOMSKI J., Ary Sternfeld — jeden z pionierów kosmonautyki, w: Sternfeld A., *Śladami kosmonautycznych koncepcji z lat 1929—1936*, Szczecin 1967 s. 5—13 (fot.); Geisler W., Pionier nawigacji kosmicznej, „Przekrój” 1980 nr 1852 s. 11 (fot.); tenże, W rocznicę zgonu Arego Sternfelda, „Astronautyka” 1981 nr 6 s. 13; GOMÓŁKA B., Krakowski okres studiów Ary Sternfelda, „Skrzydłata Polska” R. 19: 1963 nr 47 s. 18 (fot.); Heimer M., Le vainqueur de la Lune, „Paris-Match” 1959 nr 7 XI; tenże, Sternfeld répond à dix questions, tamże 1959 nr 20 XI; Hurwic J., Pionier kosmonautyki Ary Sternfeld w 60-lecie urodzin, „Problemy” R. 21: 1965 nr 5 s. 311—12 (fot.); Iłowiecki M., Romantyk i realista, „Polityka” R. 8: 1964 nr 36 (fot.); Petrovič G. V., Jubilej A. A. Sternfelda, „Vestnik Akad. Nauk SSSR” 1966 nr 2 (fot.); Pobiedonoscew J., Ary Sternfeld — jeden z pionierów astronautyki, „Astronautyka” 1975 nr 3 s. 10—14; Priščepa V. I., Dronova G. P., Raußenbach B. W., Ary Sternfeld: pionier kosmonawtyki. 1905—1980, Moskwa 1987; Róziwicz J., Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918—1939, Wr. 1979; Smagły E., List z Sieradza, „Tyg. Kult.” R. 8: 1964 nr 29 s. 1, 11 (fot.); Smith J., Artificial satellites, „New World Review” 1958 nr z listopada s. 77—8; Subotowicz M., „Nigdy nie zapomnę” (O związkach Ary Sternfelda z Polską — w 70. rocznicę urodzin), „Astronautyka” 1975 nr 3; tenże, Per aspera ad astra, tamże 1985 nr 5; Trepk A. A., Wizjoner kosmosu Konstanty Ciolkowski, Kat. 1974 s. 191—209; Truskolnański A. T., O twórczości. Piśmiennictwo naukowo-techniczne, W. 1982; Wkład Polaków do nauki. Nauki ścisłe, Oprac. J. Hurwic, W. 1967 (fot.); Wojalski M. Z., Lord Paradoks, „Odgłosy” R. 18: 1975 nr 41 (fot.); — [Wywiady ze S-em]; „Dookoła świata” R. 11: 1964 nr 30 (J. Zieliński, fot.), „Ekspres Ilustr.” 1976 nr 263 (A. Lewaszkiwicz, fot.), „Głos Pracy” 1963 nr 306—308 (L. Pohoryles), „Kamena” 1976 nr 18 (J. Dostalni, fot.), „Odgłosy” R. 10: 1967 nr 34 (F. Bąbół), „Tyg. Demokr.”

1976 nr 47 (A. Tekiel), „Życie i Nowoczesność” 1977 nr 388 (J. Sieradziński); — „Astronautyka” 1975 nr 3 (fot.), 1984 nr 1 s. 23—4 (fot.); „Biul. Inform. Inst. Lotnictwa” 1965 nr 7 s. 17; „Drapeau Rouge Magazine” 1963 nr z 16 III; „Dzien. Bydgoski” 1934 nr z 8 VII; „Dzien. Zachodni” 1962 nr 85 (fot.); „Paris-Hebdo” 1959 nr z 4—10 XI; „Postępy Astronautyki” T. 17: 1984 nr 3—4 s. 107—10; „Sztandar Młodych” 1964 nr 179 (fot.); „The Times” 1960 nr z 8 I; „Vestnik inżynierów i techników” 1938 nr 7; „Życie Warszawy” 1956 nr 215 (fot.), 1961 nr 203, 1965 nr 113; — Nekrologi i wspomnienia pośmiertne: „Astronautyka” 1980 nr 3 s. 14—21 (Geisler, fot.); „Polityka” 1980 nr 29 s. 14 (Sobierajski, fot.), „Przekrój” 1980 nr 1841, „Trybuna Ludu” 1980 nr 162, „Tyg. Powsz.” 1981 nr 2, „Życie Warszawy” 1980 nr 159; — Arch. UJ: sygn. S II 317c, sygn. WF II 409; Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne w Ł.: Dok., pamiątki i fot. z życia i twórczości S-a.

Artur Patek

Sternklar Leon, pseud. Antoni Kora, Jadwiga znad Prutu, Z. Zaturski, Zb. Zaturski, Zbigniew Zaturski (1866—1937), tłumacz, literat.

Ur. XII XI w Tarnopolu w rodzinie żydowskiej.

Naukę odbył S. w l. 1877—84 w miejscowym gimnazjum z „lokacją celującą”. W l. 1884—8 studiował prawo i administrację na Uniw. Lwów., uzyskując absolutorium 31 VII 1888. Od 10 XII 1889 do 12 X 1890 odbywał praktykę adwokacką u M. Trachtenberga w Kołomyi, a następnie do 20 XII 1891 pracował przy tamtejszym Sądzie Obwodowym. Potem do stycznia 1895 był bezpłatnym auskultantem lwowskiego Wyższego Sądu Krajowego. Dn. 4 VII t.r. zdał pierwsze egzamin na Wydz. Prawa Uniw. im. Franciszka Józefa w Czerńowcach. Będąc niezależnym finansowo, zrezygnował z pracy w zawodzie prawniczym i zajął się działalnością literacką. Początkowo tłumaczył popularną literaturę francuską i włoską, m.in. nowelę A. de Pontmarina „Margrabina D'Aurebonne” (Złoczów 1900) oraz „Opowiadania” E. Sue (Kołomyja 1901). Od r. 1904 regularnie publikował artykuły, wiersze oraz drobne przekłady w czasopiśmie lwowskich: „Słowie Polskim”, „Gazecie Wieczornej” i „Skarbnicy Lwowskiej”. Współpracując z Księgarnią Polską Bernarda Polonickiego we Lwowie przy wprowadzaniu na rynek krajowy polskich przewodników turystycznych, kilkakrotnie wyjeżdżał do Włoch. W r. 1906 wydał cykl pierwszych w Polsce szczegółowych przewodników po tym kraju, nieustępujących poziomem odpowiednikom niemieckim i francuskim: *Artystyczno-informacyjny przewodnik po Wenecji i wyspach okolicznych z planem miasta*, *Artystyczno-informacyjny przewodnik po Pompei, Herkulanum i Capri z planem wykopalisk Pompei*, *Artystyczno-informacyjny przewodnik po Palermo z planem miasta*, *Artystyczno-informacyjny przewodnik po Neapolu i okolicy* oraz w r. 1907 *Artystyczno-informacyjny przewodnik po Włoszech Południowych i Sycylii wraz*

z *Wyspami Liparyjskimi, Maltą i Tunisem*. Publikował dalsze przekłady; dla serii wydawniczej Teatr dla Wszystkich przetłumaczył jednoaktową komedię T. Bernarda „Igraszki trafu i moralności” (Lw. 1912), D. Richego „Odwiedziny” (Lw. 1913) oraz książkę niemieckiego filozofa spirytualisty C. du Prela pt. „Zagadka człowieka” (Lw. 1913). W „Skarbnicy Polskiej. Ilustrowanym Tygodniku Arcydzieł Literatury” ukazało się tłumaczenie noweli E. T. A. Hoffmanna „Doża i dogressa” (Lw. 1913). W „Museionie” (1912 nr 2, 3) ogłosił rozprawę *O poezji nowogreckiej*, dołączając własne przekłady C. Athanasiosa, A. Soutososa, G. Bizycenos, D. Vernardakisa i J. Karasantasa.

Od sierpnia 1915 służył S. w austro-węgierskiej Obronie Krajowej (Landsturm), potem pracował ochotniczo jako cenzor wojskowy na froncie włoskim (19 VIII — 15 IX 1916), a następnie w szpitalu wojskowym w Mödling koło Wiednia. W tym czasie współpracował z „Wiedeńskim Kurierem Polskim” oraz tygodnikiem „Polen”. Po utracie majątku w czasie wojny zajmował się w dwudziestolecie międzywojennym działalnością literacką także w celach zarobkowych. Publikował m.in. w „Słowie Polskim”, „Wieku Nowym” i „Gazecie Lwowskiej”. Z języka włoskiego przetłumaczył „Nowele” R. Bracca (Złoczów 1920), a z języka francuskiego jednoaktową komedię L. F. Xanrofa „Poranek mistrza” (Lw. 1924), A. Galopina „Pamiętnik włamywacza” (Lw. 1924), powieść podróźniczą J. Verne'a „Wśród dzikich plemion Buchary” (Lw. 1925 I—II, pod pseud. Zbigniew Zaturski) oraz powieść obyczajową P. Benoit'a „Albertyna” (Lw. 1926 I—II). W r. 1928 wydał przekład antywojennej powieści R. Rollanda „Clerambault, dzieje sumienia niezawisłego” (Lw.); w przedmowie zaznaczył, że nie identyfikuje się z poglądami autora, a wojna była w polskich warunkach „jedynym środkiem dla ujarzmionego narodu do odzyskania niepodległości”. W l. 1925—31 (okazjonalnie także wcześniej) dorabiał (pod pseud. Zbigniew Zaturski) pisaniem streszczeń z dzieł literatury polskiej dla lwowskiej serii Biblioteka Krytyk Literackich oraz Biblioteka Arcydzieł, m.in. utworów Franciszka Zabłockiego („Fircyk w zalotach”, 1915), Zygmunta Krasieńskiego („Przedświt”, 1925, „Psalmy przyszłości”, 1928), Stefana Żeromskiego („Syzyfowe prace”, 1925, „Ludzie bezdomni”, 1931), W. Shakespeare'a („Makbet”, 1927), Juliusza Słowackiego („Anelli”, 1928, „Ballady”, 1928, „Lilla Weneda”, 1930), Józefa Korzeniowskiego („Spekulant”, 1928), Henryka Sienkiewicza („Potop”, 1928, „Ogniem i mieczem”, 1931, „Pan Wołodyjowski” [b.r.w.]), Ignacego Krasieńskiego („Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki”, 1929), Adama Mickiewicza („Ballady i romanse”, 1929, „Konrad Wallenrod”, 1930, „Dziady” cz. I, II, IV, 1931), Elżbiety Orzeszkowej („Meir Ezołowicz”, 1930), Bolesława Prusa („Emancypantki”, 1931), Władysława